

A independencia e a universalidade da lingua galega

CAMILO NOGUEIRA

Exdeputado galego e europeo

Un cuarto de século despois de ser aprobada a Lei de normalización lingüística é o momento de facer unha lectura política comprensiva dos problemas existentes e das condicións necesarias para a galego conseguir definitivamente o status institucional e o uso global propio dunha lingua nacional. Sábese da experiencia contraditoria da cooficialidade do galego nunha situación constitucional subordinada. Viviuse unha radical transformación da estrutura económica e social de Galiza, tornando de basicamente rural e agraria a urbana e industrial. Se ben é certo que se esvaen os rancios argumentos –propios da ideoloxía de todos os estados negadores da diversidade nacional interna– sobre a rusticidade do galego e a súa inutilidade na sociedade contemporánea, enxérgase unha ofensiva dos poderes políticos e civís do Estado español en prol do castelán, presentándoo como «a lingua superior e de todos» e facendo todo o posíbel por potencialo –e non principalmente fronte ao inglés–, ao tempo que se pretende encerrar ao galego no seu territorio e na condición de lingua minoritaria.

Con esta experiencia, resulta obrigado resituarse a cuestión da lingua galega no terreno público e institucional que lle corresponde, superando as posicións dos seus *inimigos*, que respiran pola ideoloxía e os castizos intereses uniformizadores do Estado español e salientando que as institucións autónomas teñen que asumir a súa responsabilidade a respecto da lingua propia: como ocorre con calquera lingua nacional neste tempo, a normalización do uso do galego precisa dunha entidade territorial de tipo estatal en que estea recoñecida e empregada como oficial en todos os ámbitos da vida, sen ficar sometida a outra lingua, por moito que a xente tamén a coñeza e a utilice.

Ninguén pode pretender que nas estruturas do estado contemporáneo e da sociedade industrial e urbana, e fronte a un estado que designe a outra como a única lingua nacional, a continuidade do uso pleno dunha lingua dependa sobre todo dunha suma de decisións persoais. Os cidadáns dunha nación negada poden optar por transmitiren a lingua propia aos seus fillos, mais a reunión de esforzos individuais non abonda para convertela nunha lingua de estado usada plenamente na Administración, na economía, nos medios de comunicación.

Só nacións sen estado, como Galiza, teñen que enfrentarse a un argumento tan prepotente como absurdo de que a lingua oficial do Estado debe ser coñecida por todos, en tanto que o coñecemento da propia se somete a unha enganadora visión da liberdade individual, ocultando que –sen contradición coas liberdades individuais e de acordo con elas–, todas as linguas son sociais e todas as linguas nacionais precisan dun carácter territorial e institucional de tipo estatal.

No caso galego resulta preciso asemade convencer os sinceramente amigos da lingua –os que a teñen inequivocamente por nacional– que non acaban de aceptar que na procura da normalización do galego como lingua nacional é conveniente a converxencia da norma oficial coa do galaico-portugués de Portugal, Brasil, Angola, São Tomé e Príncipe, Cabo Verde, Guinea Bissau, Moçambique e Timor Leste: de Fisterra a Brasil e dos Ocos a Moçambique, a lingua galaico-portuguesa é falada por 238 millóns de persoas, que nunha parte gozan tamén de linguas orixinarias.

O galaico-portugués ten un futuro garantido nos estados onde dispón do carácter constitucional de lingua nacional, sendo usada na Administración, os servizos públicos ou a acción política, os medios de comunicación, a economía, a educación, os oficios relixiosos, a ciencia, a canción, o cinema, o teatro. Neles, a ninguén se lle ocorre afirmar algo tan absurdo como que o seu idioma non debe ser imposto. Constituiría unha rara brincadeira que alguén se referise ao dereito individual a non educar os fillos nesa lingua –tal como o significaría que algún cidadán inventase ese dereito en Canberra fronte ao inglés, en Lyon contra o francés ou na Habana a respecto do castelán. Para permanecer neses estados o idioma non precisa dun esforzo especial das familias, que a prolongan de xeito espontáneo. O facto de algúns deses estados, poñamos por caso Cabo Verde, contar cunha poboación reducida non leva os cidadáns a pensaren que a súa lingua é minoritaria. Sería contrario á razón dicir que está en perigo de desaparición.

Porén, entre os países do tronco galaico-portugués Galiza constitúe en todo isto unha excepción: todos eses tópicos pairan sobre a sociedade galega. É unha excepción porque entre todos aqueles países da mesma lingua é o único que non conta cun esta-

do propio, non estando tampouco integrada nun estado que se recoñeza como plurinacional e plurilingüe e acepte para o galego a función de lingua territorial, como ocorre en Suíza co francés, o alemán, o italiano ou o retorromano.

Neste contexto, a situación do galego é contraditoria. Tendo en conta as mudanzas económicas e sociolóxicas que se produciron no país, a cooficialidade evitou que as transformacións lingüísticas sufridas fosen moito máis destrutivas. Non obstante, mostrando un desleixo culpábel, en tanto que se fortalecía a acción obxectiva do Estado para substituír o galego polo castelán, as institucións de goberno saídas do Estatuto de Autonomía estragaron en boa medida os largos anos en que dispuxeron instrumentos de normalización de que se carecera durante centurias.

O galego mantense como maioritario fronte ao castelán, mais esta realidade responde ao que sucede no ámbito familiar e nas relacións sociais, non nas económico-empresariais, nin noutros ámbitos públicos determinantes. Sendo a lingua das institucións políticas, principalmente do Parlamento, padece a negligencia na aplicación de normas autonómicas que afectan o seu uso. As escolas e os institutos seguen a ser instrumentos de castelanización de alumnos galegofalantes. A presenza nos medios de comunicación é abertamente minoritaria. No culto católico non ten máis que unha presenza residual. Se na creación cultural e literaria en Galiza dispón dunha posición hexemónica, a influencia diaria en Galiza das expresións estatais a través do castelán é esmagadora.

A xente acepta maioritariamente os procesos de normalización que se emprenden, existindo unha poboación relativamente educada na lingua, e experimentándose unha fortaleza admirábel no uso familiar e público do galego en largas capas sociais e zonas xeográficas, mais as intencións normalizadoras atopan a oposición expresa ou raposa, mesmo en contra da legalidade, das *elites* altas ou medias, interesada e ideoloxicamente *españolizadas*.

Neste marco, a realidade da universalidade da súa lingua fornece a Galiza un decisivo factor de independencia lingüística e cultural.

CINCO SÉCULOS DE RESISTENCIA

Marxinado polas institucións da monarquía e do Estado, o galego resistiu como lingua popular durante unha longa travesía de 500 anos. Superou a brutal transformación da estrutura económica e social que se produciu no século XX, cando os traballadores nas economías agraria e pesqueira pasaron de suporen o 80% a seren o 10% da popu-

lación activa. Mantívose inclusivamente como lingua maioritaria durante as dúas últimas décadas de intensa urbanización.

Fronte ao castelán, aínda agora privilexiado constitucional e materialmente, despois de ser maioritario no país e lingua única no ámbito agrario e rural, o galego puido ser engulido e apagado irremediabelmente no buraco negro da lingua estatal dominante na economía industrial das cidades.

Non foi así. Ademais de razóns próximas, ligadas á batalla do movemento nacional galego e da existencia recente da autonomía política e do esforzo das organizacións políticas, das asociacións e institucións culturais e das persoas que manteñen a concepción sobre o galego como fundamento básico da nación, a explicación sobre a excepcional resistencia moderna e contemporánea en condicións moi adversas é inseparábel da realidade e da memoria do seu pasado institucional: a lingua que resistiu durante séculos na economía e na cultura popular non era unha fala sen tradición institucional, administrativa, económica e cultural, senón un idioma experimentado.

Fronte á ideoloxía interpretativa dominante no Estado español e na mesma Galiza, resulta preciso salientar que, evoluído a partir do latín do Imperio Romano, o galego tomou unha forma culta diferenciada no reino de Gallaecia, independente durante sete séculos, entre o V e o XIII. Cara ao final da Alta Idade Media fora, antes que o castelán, a lingua da cultura en todos os reinos cristiáns do occidente da península, de Santiago a Coimbra, Lisboa, León, Toledo e Sevilla. Fíxoo baixo a hexemonía inequívoca de Compostela e da Escola de Santiago, que desde o século XI foi precursora de todas as universidades peninsulares, estando directamente na orixe da Universidade de Salamanca e permanecendo a Igrexa compostelá na reitoría desta durante o resto do Medievo. Nos séculos dos cancioneros, os trobadores e xoglares de aquí e de alén Miño expresábanse na mesma lingua, non tendo sentido procurar entre eles diferenzas lingüísticas que, usando criterios territoriais presentistas, os identificasen como galegos ou portugueses.

Foi na Baixa Idade Media, desde fins do XIII, cando o romance galego se tornou lingua da Administración no Portugal do rei Dom Dinis –como ocorreu co castelán con Afonso X desde Toledo– e tamén da Administración no reino de Galiza, malia estar unido ao de Castela desde 1230 na cabeza de Fernando, o fillo do rei galego Afonso IX, que antes herdara o reino de Castela da súa nai. Como proban os documentos históricos de entre o século XIII e finais do XV, o romance utilizado nos documentos e na Administración polas clases dirixentes do reino de Galiza era o galego, tal como en Portugal, e non o castelán da coroa que partillaba.

Non pode ser esquecido, ademais, que na Baixa Idade Media a nobreza galega estaba presente indiferentemente tanto no reino de Portugal como na coroa de Castela e Galiza. Tampouco ocultar, de modo especial polo que supón para a explicación da identidade lingüística, que até o Cisma de Occidente, entre o final do século XIV e o principio do XV, dioceses portuguesas como Lisboa, Évora, Guarda, Lamego e Idaña –ademais das de Zamora, Salamanca, Ávila, Ciudad Rodrigo, Coria, Plasencia e Badaxoz– dependían da metrópole de Compostela e que todas as dioceses galegas, salvo Santiago, eran sufragáneas da metrópole de Braga. Tanto Compostela como Braga eran metrópoles galego-portuguesas.

Esa realidade é ignorada tanto nas miradas oficiais do Estado español como nas do Estado portugués, e mesmo nas de lingüistas galeguistas, cando analizan a evolución do galego en relación co portugués e co castelán. Unha persoa como o historiador Sánchez Albornoz, partindo dunha concepción castelanista da historia peninsular, interrogouse sobre o facto de o galego ser a lingua da cultura na maior parte da península, estrañándose diso dado que, nas súas palabras, «Galiza nunca fora un imperio». Non podía aceptar a idea obxectiva de que os reis galegos foron efectivamente os que ostentaron o Imperio galaico con capitais en Compostela e León.

A lingua foi negada na propia Galiza a partir de Isabel e Fernando, os Reis Católicos usurpadores da coroa da súa sobriña e curmá, Xoana de Trastámara, a herdeira defendida por parte da nobreza galega e castelá e polo seu home, o rei Afonso V de Portugal.

A marxinación do galego produciuse nun momento histórico en que, por obra dos portugueses, a lingua comezaba a converterse en ultramarina. Evoluíndo normalmente, acompañou a aventura marítima que abría desde Portugal as portas dunha nova época, tornando en lingua franca nas rotas de Oriente e facéndose tamén presente en América.

Así, no comezo da Idade Moderna, sometida Galiza por eses monarcas, de ser usado sen reservas pola nobreza e na vida eclesiástica, ademais de selo polo povo, o galego foi reducido ao uso familiar e ás actividades económicas tradicionais. Ficou excluído da vida pública precisamente cando se inventou a imprenta e os idiomas comezaban a difundirse por escrito, en grande medida ao servizo do poder político. Con consecuencias transcendentales que aínda se sofren, foi marxinado de modo especial por unha Igrexa galega castelanizada e rexida de costas ao povo principalmente por bispos de fóra.

Nun país que non contaba con institucións políticas ou culturais autónomas, o castelán non se impuxo na Administración, nas actividades eclesiásticas e nas clases dirixentes ligadas ao poder por hexemonía cultural, senón mediante o poder coercitivo do sistema monárquico. Dominados e integrados os poderes nobiliarios e eclesiásticos, substituídos en Galiza por unha mestura do poder centralizador da Capitanía Xeneral e da Audiencia e da limitada e dependente Xunta do Reino, todo o proceso peninsular de centralización baixo as monarquías Habsburgo e Borbón, así como a relación con América, produciuse en Galiza a través do castelán.

A forma de integración de Galiza na monarquía católica dos Habsburgo non propiciou, por outra parte, a reivindicación da lingua propia como forma de achegamento popular aos textos bíblicos, nin a manifestación dun protonacionalismo de raíz relixiosa, a diferenza do ocorrido noutros países de Europa onde se presentou o conflito da Reforma.

Porén, contra o que pretende esta tópica expresión, enchoupada de ideoloxía española, o galego nunca esmoreceu. Deulle vida á cultura agraria, mariñeira e artesá. Erradicado das institucións, permaneceu como lingua do pobo en Galiza e como lingua política, administrativa, económica, literaria e de cultura, relixiosa, na constitución e no desenvolvemento do Estado portugués e nos países que coa súa independencia configurarían novos estados en varios continentes.

Desde a consolidación da fronteira galego-portuguesa, a norma oficial do portugués, mais non tanto a fala popular na maior parte do territorio veciño, sufriu mudanzas diferenciadoras como resultado da súa adaptación ás transformacións históricas. Tamén evoluiu o galego e o fixo durante séculos en paralelo ao portugués de Portugal e ao ultramarino, mesmo nun sentido basicamente semellante. O galego e o portugués designaban igual todo o referente ao tempo, á natureza, á fauna e á flora, aos instrumentos de traballo, ao corpo, ás doenzas, ás festas, á economía, aos sentimentos... Na lingua falada, todo o existente en Portugal estaba en Galiza, e todo o galego no portugués: as diferenzas entre as dúas variantes non eran superiores ás existentes entre as diversas formas lingüísticas dentro de cada un dos dous países, de tal maneira que, aínda as formas dialectais entre si máis extremas, que en todo caso non se correspondían coa fronteira do Miño, serían perfectamente integrábeis nunha norma común.

Houbo que agardar ao século XVIII, especialmente a partir da figura singular de Sarmiento, para que principiase a reivindicación do galego.

Durante séculos Galiza carecera de institucións económicas, mercantís ou produtivas dotadas do poder necesario para acompañaren un movemento nacional expresado na lingua propia. Tampouco as viu nacer no XIX, no momento da emerxencia das nacións. Eliminada a Xunta do Reino no primeiro terzo dese século, no comezo da Revolución Industrial non se dispuxo de institucións lideradas por clases dirixentes educadas na estima e na responsabilidade do país.

Cos galeguistas do Rexurdimento e a realidade e símbolo extraordinarios de Rosalía de Castro, a reivindicación do galego constituíu o cerne do movemento nacional, ligada a lingua ás propostas sobre o autogoverno e os programas económicos e sociais da época. Cando emerxeu o movemento nacional, o galego era a lingua única do 95% da poboación. Só a separación política e a influencia do poder dominante no Estado español, de par do descoñecemento da tradición lingüística medieval, explica que a lingua común galaico-portuguesa non se tomase como referencia escrita. A carencia de espazos políticos de liberdade para o uso das linguas diferentes do castelán pode explicar que baixo a influencia desa lingua e malia o recoñecemento expreso da identidade entre o galego e o portugués, as formas ortográficas e fonéticas xenuínas do galego, que se albiscan a pesar de todo nos escritos de Rosalía de Castro, Pondal e outros autores, fosen relegadas na fala considerada culta. Desta maneira, a forma escrita, por outra parte tan pouco regulada, non respondeu nin á histórica galega nin á que evoluíra en Portugal.

A loita polo recoñecemento no Estado español das reivindicacións socioeconómicas e políticas e da diferenza nacional galega era por si mesma abondo esforzada. O sistema político, dominado durante o século XIX e parte do XX por unha monarquía liberal-caciquil, e xa en momentos transcendentais polas ditaduras de Primo de Rivera e de Franco, con só as parénteses democráticas frustradas da Primeira e a Segunda República, non permitía outra representación política e institucional significativa máis que a dos partidos turnantes baixo a determinación do monarca ou a imposta polos ditadores. Ao mesmo tempo, o Estado, que se centralizaba e uniformizaba baixo o poder de Madrid, fundamentábase política e ideoloxicamente en Castela e na lingua castelá.

Foi xa no século XX cando o movemento nacional tomou o galego como o seu idioma oficial exclusivo e, aínda así, entre os galeguistas, que pertencían en xeral á minoría que tamén falaba castelán, a práctica monolingüe en galego tardou en constituírse como un comportamento habitual. O monolingüismo na práctica política ou literaria foi unha conquista do século pasado, e mesmo en determinados aspectos, tendo en conta a represión da Guerra Civil e da Ditadura, se evidenciou apenas nos anos sesen-

ta, coa emerxencia das asociacións culturais nacionalistas, o sitio principal do rexurdimento político nacional dese tempo.

Con todo, a identidade da lingua galega e do portugués fora claramente defendida polo galeguismo histórico. Así o fixo Manuel Murguía sempre e significativamente en 1906, no discurso pronunciado na sesión inaugural da Real Academia Galega. Tamén Castelao en plena Segunda Guerra Mundial, asegurando que o castelán se impuxera en Galiza non por superioridade cultural de Castela, senón por imposición oficial do Estado, non podendo impedir, a pesar de todo, que Galiza conservase o seu idioma. Para el o galego tiña unha dimensión universal, sendo un idioma extenso e útil que «con pequenas variantes» se falaba «no Brasil, en Portugal e nas colonias portuguesas».

Mais, despois da ruptura dos galeguistas do interior con Castelao e da morte do dirixente histórico en Bos Aires, coa disolución do Partido Galeguista, aquela posición a respecto da lingua non foi partillada por un sector do galeguismo cultural do interior.

Na transición democrática, cando o nacionalismo político se encontraba aínda nun proceso de difícil reestruturación, na Constitución española admitiuse a cooficialidade do galego, o catalán e o éuscaro. Porén, a oficialidade foi limitada ao ámbito dos seus territorios, designándose o castelán como a única lingua oficial do Estado e facendo obrigatorio o seu coñecemento. Negándose un dereito humano e democrático fundamental, esa obriga nin sequera foi compensada co deber de coñecer o galego en Galiza.

Aínda que con ese rango inferior, conseguida a autonomía o galego foi confirmado como lingua propia e oficial de Galiza. A aprobación da Lei de normalización lingüística en 1983 culminou o proceso iniciado en 1981 coa Proposición de lei de normalización lingüística en Galiza¹, asinada por Esquerda Galega. Era a primeira Lei presentada no Parlamento e tamén, por tanto, a primeira das escritas en galego.

¹ A Exposición de Motivos da Proposición non de Lei de normalización lingüística en Galiza, apresentada por este autor como deputado, estaba encabezada polos seguintes parágrafos: «O idioma galego, nacido en ambas ribeiras do Miño, é a máis grande creación cultural do pobo galego e símbolo permanente da súa identidade histórica. A lingua que os galegos veñen falando ininterrompidamente desde hais mil anos aínda é hoxe absolutamente maioritaria en Galiza, despois de séculos de asimilismo cultural e abandono, e forma parte dunha familia lingüística universal que serve actualmente de medio de comunicación aos cento cincuenta millóns de habitantes da área galego-luso-brasileira, constituindo a segunda lingua románica en número de falantes» (O texto completo da Exposición de Motivos aparece en: Camilo Nogueira (2006): *A Terra Cantada*. Vigo: Xerais, 100-103.)

A Lei aprobada pola Cámara introducía o deber de coñecer o galego e non só o dereito de usalo, mais o Goberno central, por medio da súa representación en Galiza, que coincidía na persoa que ostentaba a Presidencia da Real Academia Galega, presentou un recurso perante o Tribunal Constitucional que determinou a eliminación do precepto.

A Lei non constituía un instrumento óptimo, mais si un elemento que permitía un proceso de normalización enormemente útil despois de séculos de marxinação do galego. Sen que a Lei o obstaculizase por si mesma, era o momento da converxencia da norma galega coa súa histórica e coa común nos países de fala galaico-portuguesa.

UNHA REALIDADE AFORTUNADA

Sendo propio de Galiza, o galego tivo sempre unha presenza que ía para alén. Primeiro, sendo lingua de cultura en todos os reinos centro-occidentais da península. Despois desde Portugal, constituíndose como lingua franca no comercio con Oriente entre os séculos XV e XVI e difundíndose por América, África, o Índico e o Pacífico. Hoxe é ademais, grazas á nación veciña, unha das linguas oficiais da Unión Europea.

Brasil encóntranse entre os máis extensos e habitados estados do mundo, dándolle unha especial personalidade a súa lingua, o carácter e a creatividade da súa xente, a súa natureza, de que depende en boa medida a de todo o planeta, e o seu potencial de desenvolvemento económico. É un estado-continente considerado entre os que, xunto cos EEUU, a Unión Europea como tal, China, India e a Federación Rusa, e potencialmente a nova África que se albisca, terán un papel decisivo no mundo. Con perto de 200 millóns de habitantes, tendo por súa unha lingua irmá do galego, conta con máis falantes de portugués que todos os estados sudamericanos de fala castelá. En Brasil a ninguén se lle ocorre responderlle a un galegofalante noutra lingua máis que no portugués brasileiro. Comprenden mesmo o galego mellor que o portugués de Lisboa. Se unha persoa descoñecida lles fala en galego preguntan en todo o caso «de que parte do Brasil é o senhor»². Máis aínda, os galegos poden descubrir alí expresións

² Camiñando certo día por Santiago atopei, xunto coa miña muller, a un amigo, membro da Real Academia Galega acompañado por un matrimonio de Recife. Cando lles comentei aspectos da súa cidade (como o inmenso Galo da Madrugada do carnaval pernambucano un galo de Barcelos de ducias de metros de altura posto sobre unha das pontes da cidade, a sinagoga de xudeus posibelmente portugueses que desde Holanda se instalaron alí en 1637 cando os holandeses loitaban contra os Habsburgo que dominaban Portugal e negaban a independencia dos Países Baixos), despois de levarmos minutos a falar e comentarmos a relación entre as nosas linguas, o home brasileiro afirmou: «mas você esta a falar brasileiro». Foi o académico amigo quen lle fixo ver que estaba a expresarme no galego de Galiza.

cultas que en Galiza son consideradas como propias do galego popular e ocultadas no uso público.

A identidade lingüística común é especialmente útil nun momento en que as relacións de Galiza e Portugal son cada vez máis abertas e profundas e cando son habituais as establecidas coas institucións da UE e con países ultramarinos da mesma lingua. Galiza é a primeira Comunidade Autónoma do Estado español nas relacións comerciais con Portugal. Terá en prazo curto unha maior relación económica co país viciño que con calquera outra zona da península. Resulta cada vez máis normal a presenza directa de empresas galegas ao sur do Miño. Son miles os portugueses que traballan en Galiza, mesmo sen abandonaren a súa residencia. Cousa semellante acontece con profesionais galegos traballando no sur. Non son xa raras as relacións universitarias ou culturais permanentes. Os rapaces e raparigas do Minho teñen Vigo como a cidade onde pasar coa mocidade as noites de fin de semana. Os escolares arraianos enchen as pontes do Miño, de Arbo a Melgaço, de Salvaterra a Monção, de Tui a Valença, de Goián a Vilanova de Cerveira, reivindicando a cultura común.

Por outra parte, malia non estar recoñecido como oficial do Estado español, non admitirse o seu uso oficial fóra do territorio galego e estando prohibido o seu uso habitual no Congreso dos Deputados e no Senado, o galego pode ser utilizado na Unión Europea, dependendo a materialización desta posibilidade dunha decisión que pode ser tomada pola Real Academia Galega e o Goberno galego. Nisto Galiza é xa unha nación independente.

De facto, a identidade práctica galego-portuguesa permitiu o uso do galego como lingua oficial no Parlamento europeo. (Voume permitir unha referencia que, sendo persoal, ten un interese xeral. Utilicei o galego sistematicamente nos Plenarios do Parlamento de Estrasburgo e Bruxelas. Fíxeno practicamente todas as semanas durante os cinco anos da lexislatura 1999-2004 tratando desde os problemas de Iraque, Chechenia, Palestina, da fame no mundo ou dos inmigrantes mortos nas costas peninsulares, até a unión de Galiza coa rede ferroviaria de alta velocidade, a pesca, as cotas lácteas, os Fondos Estruturais, o autogoberno das nacións sen estado ou o proxecto de Constitución. Traducíronme sen problemas a todas as linguas, do finés ao grego e do inglés ao francés e ao castelán, en tanto que os deputados e deputadas portugueses recibían directamente a intervención. Falei procurando utilizar o seseo da costa ou os plurais á maneira do leste do país, sempre por tanto con formas utilizadas no norte do Miño e da Raia Seca. Con formas estritamente galegas, sen necesidade de identificar o uso oral co tomado por canónico no centro de Portugal, como tampouco o fan os frecuentes utentes da forma brasileira –deputados ou intérpretes non portugueses que

o aprenderon no Brasil, intérpretes ou funcionarios de orixe brasileira— ou de calquera das outras variantes desta lingua. Nos diarios oficiais do Parlamento constan textualmente esas intervencións, escritas para iso na norma ortográfica oficial en Portugal).

Esa experiencia confirma por si mesma que a decisión de o galego ser formal e plenamente oficial na UE depende daquelas institucións galegas: trátase de aprobar unha norma converxente coa galego-portuguesa, sen nin sequera ser preciso, como tamén ocorre co brasileiro, que sexa exactamente igual á tida por oficial no Estado veciño.

A normalización do seu uso non pode ignorar este carácter universal do galego. Non existe ningunha outra lingua entre as tratadas institucionalmente como minoritarias que teña tal condición³.

A identidade dos países que falan galego-portugués enriquece a de Galiza e a de Galiza a deles. O facto de falar a mesma lingua constitúe un elemento fundamental da personalidade galega e da súa independencia cultural. Visto desde o mundo actual carece de sentido desprezar a valiosa ferramenta de autoestima que supón que neses estados se fale galego-portugués. Constituiría, por iso, un desatino que determinados elementos da norma ortográfica ou do léxico pexasen a comunicación na lingua común, podendo chegar mesmo a que en certos sectores, como o económico, esas relacións se fixesen absurdamente en castelán.

A INDEPENDENCIA E A CONVERXENCIA

Se unha lingua nacional como a galega necesita dunha institución de carácter estatal, de convivir con outras nun mesmo estado a única alternativa lingüística democrática sería unha reforma estatutaria e constitucional que a defina como un dos idiomas plenamente oficiais. Así e todo, e entre tanto, no proceso de normalización da lingua propia o Goberno e o Parlamento autonómicos deben axir xa sen reservas e de forma independente coa responsabilidade propia das institucións dun estado.

(Para pór en evidencia o que isto significa debe considerarse a política levada a cabo polo Goberno de Quebec —precisamente durante as décadas de vixencia do Estatuto

³ Unha persoa que fale un galego non deturpado nin dialectalizado polo castelán pode comunicarse na súa lingua sen ningún problema cun angolano, un mozambiqueño, un caboverdiano, un brasileiro ou un miño. Mesmo cun lisboeta, despois dun certo tempo de adaptación do ouvido á extrema consonantización típica da variante do portugués falada no Mar da Palha.

de Autonomía de Galiza— en favor do uso institucional e social do francés fronte á tendencia a ser substituído polo inglés do resto do Canadá e do veciño EEUU).

Con esa orientación política, agora parece máis posíbel un acordo interno sobre o recoñecemento da dimensión universal do galego. Non se está no tempo problemático da transición da ditadura á democracia, en que moitas veces dominaron posturas políticas e culturais condicionadas pola incerteza da situación, non querendo despertar o demo lingüisticamente reaccionario e uniformizador do poder estatal.

Naquel momento, cando Galiza comezaba a ter a oportunidade de contar cunha entidade política de carácter semiestatal, a norma determinada polas institucións políticas e académicas introduciu formas ortográficas e léxico-morfolóxicas expresamente próximas ás castelás. Rexeitouse incluso unha norma tendencialmente reintegracionista, que fora en principio elaborada e acordada coa participación principal das dúas persoas máis relevantes entre os profesores de lingua galega na Universidade de Santiago de Compostela: un viña do campo galeguista republicano e o outro da emerxencia nacionalista nas asociacións culturais dos anos sesenta.

Non existían naquel momento dificultades insalváveis ou obstáculos obxectivos que impedisen encetar un proceso de converxencia entre as normas escritas do galego e do portugués. No tocante ao portugués os cambios fonéticos mais salientábeis entre os existentes procedían basicamente do século XX e non cubrían a totalidade do territorio de Portugal, nin todos os estratos sociais, nin desde logo a lingua falada nos outros estados. Por outra parte, moitas das solucións léxicas ou morfolóxicas que separan as normas galega e portuguesa son o produto dunha distinta escolma de solucións comúns. En realidade, a relativa diversidade do galaico-portugués non ten un carácter basicamente diferente da propia doutras linguas intercontinentais como o inglés ou o castelán.

O uso sen problemas do plural en *-ais*, negado nun principio e afortunadamente aceptado, serve para pór en evidencia que un proceso reintegrador prudente e intelixente, que pode ser acordado por practicamente todos os que teñen o galego como lingua nacional, non encontraría en Galiza máis impedimentos que os levantados pola xente ou as institucións que queren reducila á condición de minoritaria e subordinada no Estado español, aducindo mesmo que para tratar con países estranxeiros xa se ten o castelán.

A norma quixo converter en diferentes linguas que teñen en común todo o fundamental: conxugan o infinitivo; contestan afirmativamente co verbo; teñen os mesmos subs-

tantivos, verbos ou adxectivos...; Pereiró, Gondomar, Porto e Viseu responden a unha toponimia idéntica que se manifesta nos millóns de nomes da terra a ambos os lados do Miño e da Raia Seca.

Tomouse oficialmente unha decisión diverxente malia que todo o tido como diferente no portugués, como *fechar*, *couro*, *depois*, *tu*, *fome* ou *o seseo*, está tamén en Galiza, e todo o considerado como diferenciador do galego, como *cousa*, *aforrar*, *axiña* ou a pronunciación de *chave*, está igualmente no portugués⁴.

Estraña para calquera persoa coñecedora da orixe e da realidade das linguas, a normativa oficial foi debedora de criterios que nunca serían aplicados a linguas intercontinentais, negando para o galego o carácter nacional e universal que se enxalza no caso desas outras linguas. Resulta tan contradictorio como inadmisíbel que as mesmas persoas e institucións que salientan como unha grande riqueza do castelán a súa «infinita variedade», de Madrid a Bos Aires, de Andalucía a California, de Chile a Cuba, aproveiten diferenzas semellantes ou de menor dimensión para defenderen a idea dunha lingua afastada do portugués. Asumen unha ortografía arredista e castelanizada cando, despois de todo, Galiza non ten que afirmarse como nación fronte aos países que falan portugués, cos que non corre ningún perigo, senón fronte ao estado en que está integrada e que a nega directamente como nación.

Na elección dunha norma escrita con solucións próximas ás castelás argumentouse que o dominio do galego sería así máis doado, pretendendo ademais que se baseaba no galego popular. Porén, o paso do tempo demostrou que o afastamento a respecto da norma do galaico-portugués non tivo a consecuencia da aproximación ao galego popular, senón que deu lugar a unha crecente asimilación de formas do castelán, ben visíbel na práctica institucional e nos medios de comunicación. Velaí, senón, ese dialecto fonético da lingua castelá que, fronte á riqueza expresiva da fala do povo, se impón nos medios audiovisuais para abraio de todos, mesmo para a xente de fóra de Galiza que os escoita.

⁴ Lendo un texto escrito coa ortografía oficial do galego, un portugués sen prexuízos non tería que salvar dificultades maiores. Iso sí, se a lectura se fai sen preparación psicolóxica previa, ficará enormemente sorprendido ao comprobar a abundancia de *xis* contrarios a toda norma etimolóxica. Certa vez, ollando nunha librería de Galway no oeste de Irlanda un texto sobre Galiza comprobei como para o autor o máis definitorio e sorprendente da lingua galega era a extraordinaria cantidade de *xis* que inzaban as páxinas de todos os escritos. Non son criterios lingüísticos, senón o afán de diverxencia, o que leva a considerar na norma *preto* e non *perto*, *pechar* e non *fechar*, *venres* e non *sexta feira*, *malo* e non *mao* (*Río Mao*) e mala e non *má* (*Matamá*).

Para evidenciar o grave empobrecemento da fonética do galego non é preciso máis que comparar a sonoridade da lingua de Carnota, Fisterra ou Muxía –onde talvez se fale a variante popular máis galaico-portuguesa entre todas as faladas no mundo– coa utilizada habitualmente nos discursos políticos e nas informacións e debates audiovisuais. Fronte a isto, sen dar lugar á imitación léxica, fonética ou prosódica doutras variantes do galego-portugués, a converxencia contribuiría á mellora do galego, sobre todo do falado, e contribuiría á resistencia definitiva fronte ao proceso de dialectización presente no galego oficial, que constitúe o maior dos perigos que ameazan neste momento o idioma en Galiza.

(Debo insistir, para expresar de novo o sentido desta análise, que esta crítica da decisión política tomada non pretende descualificar o valiosísimo traballo dos lingüistas, que aprofundaron como nunca no coñecemento do galego. Para alén disto, e con independencia das posicións a respecto da norma, o seu traballo enriqueceu extraordinariamente o galego de Galiza e tamén o portugués).

A tomada na transición política foi unha decisión que rompeu coa tradición institucional do galego cando era necesario levar adiante unha pedagogía destinada a corrixir unha ideoloxía española que identificaba o galego como unha lingua rural minoritaria e sen futuro e o portugués ou o brasileiro como idiomas alleos e estranxeiros. Fronte á realidade afortunada de o galego ser tamén unha lingua universal, da que non goza ningunha outra das linguas das nacións sen estado europeas, tratouse o galego como unha lingua minoritaria dentro do Estado español, e mesmo desde certas visións dentro na «nación española».

Desde posicións antagónicas con esta, a norma foi xustificada como unha necesidade para o galego constituír unha lingua independente, como se isto fose contraditorio co feito de ser falada tamén en Brasil ou en Cabo Verde e cando a universalidade favorece precisamente ese obxectivo.

Agora a situación é moi diferente da dos anos oitenta do século pasado. Para alén mesmo das distintas posicións sobre a cuestión da normativa, existe unha maior conciencia sobre a identidade común das variantes do galego-portugués. Podería afirmarse mesmo que, fronte á dispersión ortográfica e morfolóxica do século XIX e da primeira metade do XX, o proceso de normativización realizado nas últimas décadas sitúa o galego en mellores condicións para o achegamento. Neste camiño, as diferenzas relevantes pódense preencher con caracteres lingüísticos propios do galego, de tal maneira que a normativa pode tomar unha nova orientación sen deturpar o máis mínimo a súa índole.

Sabendo que a converxencia debe ser realizada nun horizonte temporal que axude a eliminar os prexuízos históricos que tollen a visión das linguas, constituiría unha senrazón seguir negándose a recoñecer que a lingua nacida e falada en Galiza ten potencialmente todo en común coa estendida desde Portugal por catro continentes. Obviamente, o facto de o galego e o portugués seren a mesma lingua –nacida entre o Ortegal e Mondego e non na Lusitania, non se debe esquecer– non xustifica algunhas posicións, entre as lusistas, que enxergan o galego como unha máis das variedades vulgares ou dialectais do portugués, sen consideraren que esa postura reproduce obxectivamente a acción xacobina do Estado veciño sometendo as formas do galego-portugués do norte ás lisboetas tomadas como únicas e superiores. Resulta inaceptábel tomar como unha variedade vulgar un idioma coa herdanza histórica e institucional do galego, que resistiu nun estado practicamente xenuíno despois de quíntos anos de marxinação e que na batalla política dos dous últimos séculos se consolidou como lingua nacional de Galiza.

A perspectiva da converxencia aparece máis nidia após a reforma da norma oficial aprobada en 2003 pola Real Academia Galega, sobre a base do traballo realizado por unha Comisión de Estudo integrada por representantes das tres universidades de Galiza e do Instituto da Lingua Galega, respondendo a criterios e propondo solucións que implicitamente deixan de lado a idea da separación que estaba na orixe da norma oficial aprobada nos anos oitenta.

Constituiría un avance extraordinario se neste momento, lonxe dunha decisión tan carente de sentido como a de considerar o portugués unha lingua estranxeira, como se estivésemos en Estremadura ou Madrid –onde teñen que aprender o significado de *cellas*, *pé*, *ris*, *enxergar*, *cu*, *peito*, *falastes*, *terdes*, *caiba*, *rir* e todo o léxico común galaico-portugués–, nas aulas de galego nas escolas e institutos públicos e privados se xeneralizase a ben doada aprendizaxe comparativa das diferenzas entre a norma oficial galega e a portuguesa.

Resulta igualmente preciso evitar as pexas administrativas que impiden ou desfavorecen a publicación de textos en galego escritos na norma reintegrada. Son estas decisións que non dependen máis que da vontade do Goberno galego.

As institucións da lingua, as autoridades educativas e os medios audiovisuais deben tomar, en todo o caso, a decisión de favoreceren o uso dun galego apropiado, especialmente na fonética, incluíndo o *seseo* como unha forma normal, e formular o propósito de abandonaren a negligencia actual combatendo explicitamente a gravísima tendencia á dialectización castelanizadora da lingua galega que infelizmente domina na comunicación pública.

Tendo en conta o traballo realizado durante todos estes anos e a crecente conciencia existente na sociedade galega sobre a identidade lingüística galaico-portuguesa, os membros da Real Academia Galega deberían manifestar unha vontade converxente. Non importa o tempo que se tarde en cumprir o obxectivo. O urxente é mudar de paradigma, abrindo a porta ao recoñecemento da lingua nacional de Galiza como lingua universal. Comezando os académicos por afirmaren que, alén do Miño e dos océanos, centos de millóns de persoas falan coma nós.